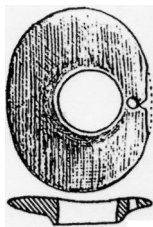

4. Гершкович Я.П. Два аспекта покровской проблемы // ТДНК «Чтения, посвященные 100-летию деятельности В.А. Городцова в ГИМ». – Ч.1. – М., 2003. – С.122-124.
5. Горбов В.Н., Усачук А.Н. Раннесрубно-многоваликовый горизонт поселения Раздольное в Приазовье // Археологический альманах. – Донецк, 2001. – №10. – С.155-196.
6. Кузьмина О.В. Абашевская культура в лесостепном Волго-Уралье. – Самара: СГПИ, 1992. – 128 с.
7. Литвиненко Р.А. Сурьмяные подвески в памятниках степной зоны и их кавказские аналогии // ТДНК «Между Азией и Европой. Кавказ в IV-I тыс. до н.э.». – СПб., 1996. – С.98-101.
8. Луньков В.Ю., Лунькова Ю.В. Погребальные комплексы с сурьмяными подвесками эпохи поздней бронзы юга Восточной Европы // Пастушеские скотоводы Восточноевропейской степи и лесостепи эпохи бронзы (историография, публикации). – Воронеж: ВГУ, 2005. – С.148-159.
9. Отроценко В.В. К вопросу о покровской срубной культуре // ТДНК «Эпоха бронзы и ранний железный век в истории древних племен южнорусских степей». – Саратов, 1997. – С.70-72.
10. Пряхин А.Д. Поселения абашевской общности. – Воронеж: ВГУ, 1976. – 168 с.
11. Пряхин А.Д., Отроценко В.В., Беседин В.И., Бровендер Ю.М. Поселение эпохи бронзы Капитаново 2 // Археологические памятники Донского бассейна. – Воронеж: ВГУ, 2000. – Вып.4. – 49 с.
12. Санжаров С.Н. Отчет об исследованиях археологической лаборатории «Спадщина» ВУГУ в 1996 г. // НА ИА НАНУ, 1996/68.
13. Санжаров С.Н. Кайдащинский комплекс поселений рубежа средней-поздней бронзы в системе древностей Северского Донца. – Луганск: ВНУ, 2004. – 160 с.
14. Юдин А.И., Матюхин А.Д., Захариков А.П., Касанкин Г.И. Раннесрубные курганные могильники Золотая Гора и Кочетное и проблемы формирования срубной культуры Нижнего Поволжья // Охрана и исследование памятников археологии Саратовской области в 1995 году. – Саратов, 1996. – С.119-139.

Фоменко В.М.

КОМПЛЕКС КУЛЬТУРИ БАГАТОПРУЖКОВОЇ КЕРАМІКИ З КУРГАНУ ПОБЛИЗУ с. АКТОВЕ МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛ.

Численні старожитності доби бронзи, здобуті протягом 70–90-х рр. минулого століття в Степовому Правобережжі зусиллями Інгульської-Миколаївської (нач. О.Г. Шапошникова) та Південнобузької (нач. Г.Т. Ковпаненко) новобудовних експедицій Інституту археології НАН України, включають значну серію поховань культури багатопружкової кераміки (КБК). Правда, в перших публікаціях при визначенні культурної належності останні спочатку не виокремлювалися із загальної маси скорчених кістяків пізнього бронзового віку через велику схожість поховального обряду [Ковпаненко, Бунятян, Гаврилюк, 1978]. Згодом І.М. Шарафутдінова виділила в Поінгуллі серію поховань КБК в ямах і підбоях й окреслила їхні визначальні риси: локалізація в центрі й південних секторах курганів, поза кістяка на боці з середнім ступенем скорченості ніг, розташування рук біля обличчя, панування західної орієнтації, характерна кераміка й кістяні пряжки в супроводі [Шарафутдінова, 1980, с.123; Шапошникова, Шарафутдінова і др., 1980, с.16-17]. Дещо пізніше відомі на той час у регіоні поховання КБК з кістяними пряжками були розкласифіковані В.Ф. Єлісеєвим та В.М. Ключинцевим, які виділили дві хронологічні групи: старшу з пережитками ямної та кемі-обинської культур у обряді й молодшу з сильно скорченими кістяками на лівому боці й пріоритетом південно-східної та східної орієнтації [Єлісеєв, Ключинцев, 1982, с.73-74]. Слід зазначити, що жодне з розглянутих тоді дослідників поховань не супроводжувалось, окрім пряжок, якимось додатковим інвентарем чи ознаками обряду, що вказували б на особливий соціальний статус померлого. До могил представників вищих верств суспільства належить досліджене Миколаївською експедицією вже пізніше, 1987 р., п.15 в к.7 поблизу с. Актове Вознесенського р-ну Миколаївської обл., публікації якого присвячена дана робота.

Могильник розташований за 3–4 км на південний схід від села. Місцевість являє собою високе порізане ярами й балками плато лівого берега р. Мертвовід (лівий доплив Південного Бугу), деінде з виходами на поверхню кристалічних порід (граніти, гнейси). Розріджений ланцюжок з 10 курганів різного розміру загальною довжиною близько 2,5 км простягає з південного заходу на північний схід. Досліджено три найвищих кургани, що заважали зрошенню.

Курган 7 - Гостра могила, що нас цікавить, був розташований у центральній частині групи. Висота його 6 м, діаметр 60 м. Поверхня задернована, північний схил крутіший за південний і дуже поритий норами крупних землерийних тварин. Курган споруджено в три прийоми, всі насипи зведені над похованнями ямної культури (рис.1, 1-4). Загалом досліджено 24 різночасових поховання, в тому числі сім пізнього періоду ямної культури, шість катакомбних, чотири КБК (13, 15, 19, 21), п'ять доби пізньої бронзи, одне сарматське й одне середньовічне. Крім того, в насипу виявлено не пов'язані з похо-

ваннями горщик доби пізньої бронзи, біконічну посудину КБК, фрагменти сіроглиняного сарматського глечика й мідне квадратного перетину шило.

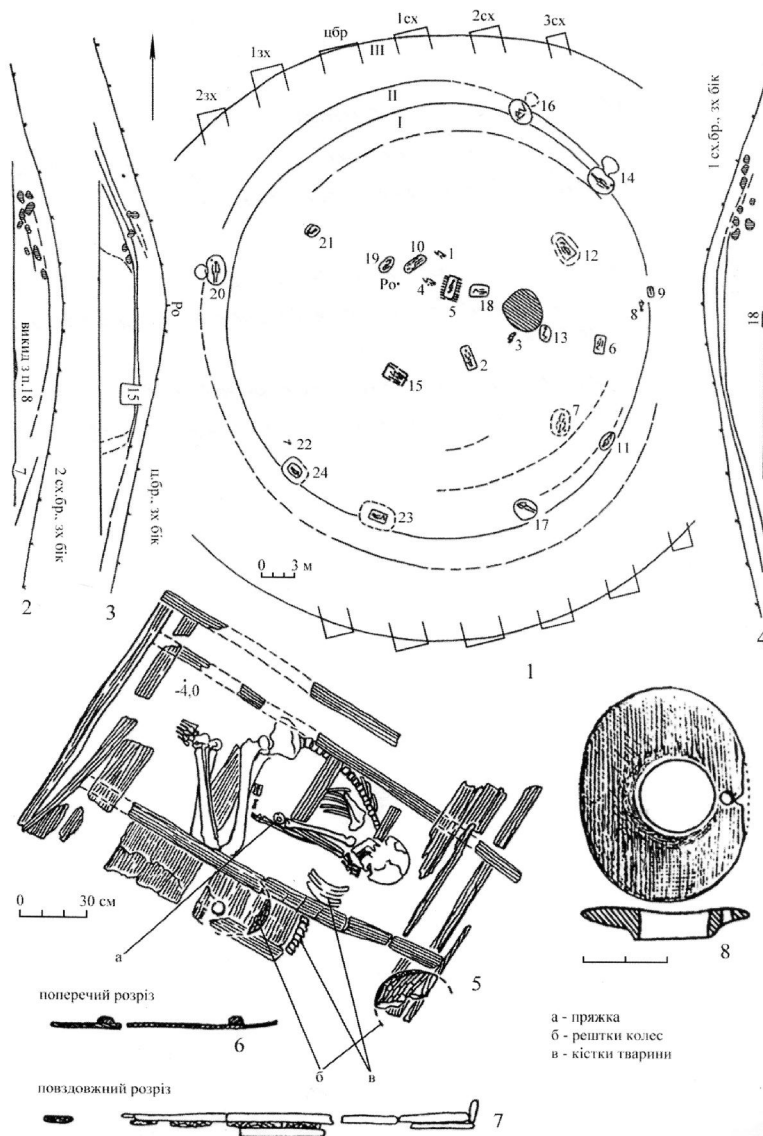

Рис. 1. Актове, курган №7: 1-4 – загальний план кургану та профілі бровок; 5-7 – план та розрізи поховання №15; 8 – кістяна пряжка з поховання №15

Поховання 15 (КБК) розташоване за 7 м на південь від центру на глибині 4 м від Р, в насипу. В західному профілі центральної бровки простежено розріз досить великої ями завширшки 1,8–2,0 м з вертикальними стінками й горизонтальним дном, впущеної з рівня заключної досипки (рис.1, 3). В плані яма на тлі однорідного чорнозему не виділялась, і форма її не з'ясована. Захоронення здійснено з використанням дерев'яного розібраного візка (рис.1, 5-7). Умови залягання не сприяли збереженню дерева, тому простежити конструкцію вдалося лише в загальних рисах. Кузов досить легкий, дно його зроблене у вигляді прямокутного щита з розмірами 2,0 x 1,2-1,3 м. Про наявність вертикальних бортів можуть свідчити фрагменти дошки завширшки 10-12 см і завдовжки 0,5-0,6 м, закріпленої на ребрі в південно-східному (очевидно, передньому) кінці кузова. Основу днища становила прямокутна рама з брусків прямокутного перетину 7-8 x 3-4 см. В кутках, якщо судити по північному, кінці брусків накладені один на один, але спосіб їхнього кріплення незрозумілий. В середині рами зафіксовано ще два поздовжні бруски, що з'єднували обидві поперечні сторони рами. Цікаво, що розташовані вони дещо навкід і по відношенню один до одного, і до зовнішніх бокових брусків. Проміжок між ними неоднаковий: з північного заходу він становить 0,65-0,7 м, а в південно-східний бік звужується до 0,45 м.

Крім того, з цього ж боку кінці брусків виступали зовні за межі кузова на 10-15 см. Можливо, саме тут кріпилося дишло. Знизу рама щільно обшита поперечними дошками завширшки переважно 15-25 см і завтовшки 2,0-2,5 см. Довжина їх не перевищувала ширини рами. Середні бруски та деякі фрагменти дощок частково перекривали кістяк похованого й залишки тризни, що його супроводжувала. Таке розташування основних компонентів кузова справляє враження, ніби його покладали перевернутим догори дном і накрили ним небіжчика.

Зверху на кузові збереглися рештки двох дерев'яних коліс діаметром 0,5-0,6 м і завтовшки 4-5 см. Справжня їхня кількість через погану збереженість матеріалу лишається невідомою. Перше лежало на південному кутку кузова, друге – неподалік, на краю довгого південно-західного борту. Від нього на ґрунті зберігся також круглий відбиток отвору для вісі діаметром близько 6 см (рис. 1, 5). Порівняно невеликі розміри фрагментів не дають змоги реконструювати загальний вигляд коліс. Гадаємо, що вони були досить масивні і, мабуть, виготовлені з суцільних заготовок (принаймні перше).

Під кузовом лежав кістяк дорослої людини в скорченому стані на лівому боці головою на південний схід. Одна рука простягнена до колін, кисть другої, зігнутої, – перед обличчям. Біля ліктів знайдено кістяну овальну пряжку з двома отворами, а перед обличчям – частину скелета (грудну клітку) вівці-кози. На дні простежувались плями крейди.

Пряжка овальна, з розмірами 5 x 3,2 см. Великий центральний з бортиком і малий боковий отвори мають діаметри відповідно 1,7 та 0,3 см (рис. 1, 8).

Поза небіжчика, його орієнтація й тип кістяної пряжки вказують на належність поховання до пізнього етапу КБК [Елисеєв, Ключинцев, 1982; Отрощенко, 1998, с.116]. Застосування транспортно-го засобу в поховальному обряді свідчить про високий прижиттєвий соціальний ранг небіжчика й дозволяє віднести захоронення до числа елітних.

Подібні за змістом випадки неодноразово зафіксовані в низці археологічних культур і інтерпретуються більшістю дослідників саме так. Лише в ареалі ямної та катакомбних культур, залежно від регіону, налічують десятки, а то й понад сотню поховань з возами або колесами [Ляшко, 1990, с.43-44; Избицер, 1993, с.5; Пустовалов, 1998, с.53-54]. У той же час для КБК описане поховання є поки що єдиним з реальним зразком транспортного засобу, хоча знахідки окремих деталей кінської запряжки (псалії) та зображення візків з колесами на шпичах уже давно відомі. Крім того, В.В. Отрощенко звернув увагу на нечисленну групу ранніх поховань КБК, досліджену в Дніпро-Донецькому регіоні, що супроводжувались сагайдачними наборами крем'яних вістрів стріл, пряжками-кільцями й обов'язково були здійснені в споруді у вигляді рами з поставлених на ребро дощок. На його думку, ці рами могли імітувати не житло, а кузов колісниці [Отрощенко, 1998, с.115-116].

Транспортний засіб з описаного поховання ми не схильні інтерпретувати як колісницю (надто легка основа кузова, важкі колеса тощо). Скоріш, цей візок мав інше призначення і був виготовлений спеціально для поховання представника соціальної верхівки суспільства, як це було в більш ранніх ямній та катакомбних культурах.

Цікаво, що в кургані 7 виявлено ще три поховання КБК. Причому в двох (13, 19) при скорчених на лівому боці кістяках знайдено такі самі дводірчасті кістяні пряжки, як і в похованні 15. Третє (21) належить до неординарних і являє собою поховання майстра-"стрілочника" в супроводі великого горщика з характерним тричленим профілем та спеціалізованого набору виробничого інвентарю й крем'яних відщепів-заготовок, а також мініатюрного вістря до стріли з арковидною глибокою виїмкою. Отже, сконцентровані в Гострій могилі поховання вкупі можуть розглядатися як кладовище нерядових членів суспільства, що виділяє цей курган на тлі інших. Нагадаємо: в могильнику досліджено ще два значних за розмірами кургани (1, 9) заввишки відповідно 4 й 2,7 м з досить складною стратиграфією (первинні насипи споруджені над похованнями доби ранньої бронзи). Проте, мабуть, не випадково в кожному було лише по одному бідному похованню КБК зі звичайними горщиками.

Список використаних джерел

1. Елисеєв В.Ф., Ключинцев В.Н. Погребения с костяными пряжками в междуречье Ингульца и Тилигула // Материалы по хронологии археологических памятников Украины. – К.: Наукова думка, 1982. – С.71-79.
2. Избицер Е.В. Погребения с повозками степной полосы Восточной Европы и Северного Кавказа. III-II тыс. до н.э. Автореф. дисс. ... канд. ист. наук. – СПб, 1993. – 24 с.
3. Ковпаненко Г.Т., Бунятян Е.П., Гаврилюк Н.А. Раскопки курганов у с. Ковалевка // Курганы на Южном Буге. – К.: Наукова думка, 1978. – С.7-132.
4. Ляшко С.Н. Колесный транспорт Северного Причерноморья в III – первой половине II тыс. до н.э. // Проблемы изучения катакомбной культурно- исторической общности. Тез. докл. Всесоюз. семина. – Запорожье: ЗГУ, 1990. – С.43-44.
5. Отрощенко В.В. Феномен кістяних пряжок // Проблемы изучения катакомбной культурно-исторической общности (ККИО) и культурно-исторической общности многоваликовой керамики (КИОМК). – Запорожье.: ЗГУ, 1998. – С.113 – 117.
6. Пустовалов С.Ж. Некоторые проблемы изучения колесного транспорта эпохи бронзы // Там же. – С.50 – 55.
7. Шапошникова О.Г., Шарафутдинова И.Н., Фоменко В.Н., Довженко Н.Д. Некоторые итоги изучения погребальных памятников эпохи меди-бронзы на р. Ингул // Археологические памятники Поингуля. – К.: Наукова думка, 1980. – С.5 - 17.
8. Шарафутдинова И.Н. Северная курганная группа у с.Соколовка // Там же. - С.71-124.+